

OKRES WIKINGÓW (750 - 1050 n.e.)

Okres wikingów jest okresem przejściowym między prehistorią i historią. Pojawiają się wówczas źródła pisane, które w bardziej szczegółowy sposób przedstawiają stosunki panujące w Europie Płn. Opis okresu wikingów opiera się jednak głównie na znaleziskach archeologicznych.

Szczególnym znakiem charakterystycznym wikingów - niezależnie od tego, gdzie w Europie się pojawili - były: dla mężczyzn miecz, dla kobiet – parzyste zapinki żółwiowate.

Za początek okresu wikingów przyjmuje się okres ok. r. 750, gdy parzyste zapinki żółwiowate stają się powszechne w całej Europie Płn. Za cezurę czasową między prehistorią a historią nowożytną uważa się okres, gdy zakończyły się najazdy wikingów, czyli ok. r. 1050, kiedy Bornholm przyjmuje chrześcijaństwo. W źródłach pisanych Bornholm wspomniany jest po raz pierwszy jako Burgenda-land (Kraina Burgundów) w opisie podróży z Hedeby do Truso ok. roku 890 anglosaskiego Wulfstana. Jest w nim wzmianka o tym, że Bornholm miał własnego króla. Opowieść jest zachowana w anglosaskim tłumaczeniu "Historii świata" Orozjusza, dokonanego przez Alfreda, króla Wessexu.

Kolejny raz Bornholm jest wymieniony w opisie Europy Płn. Adama z Bremy, z około roku 1070. Bornholm (zwany Holmus) wyliczony jest jako żywotna część królestwa duńskiego. Według tego samego opisu Bornholm przyjął chrześcijaństwo dopiero za czasów biskupa Egina, czyli ok. r. 1060.

Okres wikingów, widziany ze skandynawskiej perspektywy, jest okresem świetności z wpływami kulturowymi z zachodu i wschodu, wyprawami rabunkowymi i zdobyczymi, wzrostem liczby ludności, sukcesów ekonomicznych oraz ożywionego handlu z krajami bliższymi i dalszymi.

Na Bornholmie okres wikingów nie zaznaczył się jednak w wyraźny sposób. Dzięki użyciu wykrywaczy metali *) możliwe są wstępne prace nad lokalizacją wielu osad z tego okresu. Poza nimi istnieje niewiele widocznych pozostałości z tego okresu świetności. Poza pojedynczymi znaleziskami znanych jest 19 cmentarzysk, 42 osady, jeden gród oraz 6 przedchrześcijańskich kamieni runicznych. Wiele cmentarzysk z młodszej epoki żelaza używanych było aż do starszego okresu wikingów.

Większość z grobów wikiskich to pochówki szkieletowe, leżące na osi północ - południe. W dalszym ciągu stosowane było ciałopalenie, lecz na znacznie mniejszą skalę niż w okresach wcześniejszych.

Przypuszczalnie, na skutek wpływów chrześcijańskich, nastąpiła zmiana na pochówki na osi wschód - zachód, gdzie głowy pochowanych skierowane są na zachód.

W Slamrebjerg w Bodilsker znajdowało się małe cmentarzysko z grobami skierowanymi na wschód-zachód, pokrytych niewielkimi kurhanami ziemnymi. Znaleziska z grobów i cmentarzyska z okresu wikingów - podobnie jak z młodszej epoki żelaza - znane są jedynie z rejonu Østerlars-Gudhjem. Tam też znajdują się jedyne zachowane i widoczne grobowce z okresu wikingów. W Bøgebjerg w Risen zachowane jest całe, prawie niezniszczone cmentarzysko z dwudziestoma skrzyniami kamiennymi pełniącymi rolę komór grobowych. Skrzynie, z których 13 jest wolnostojących i widocznych, są prostokątne i w różnych rozmiarach: 1-1,25 m szerokości, 1,25-2,5 m długości, 0,3-0,5 m wysokości.

Wiele z tych grobów leży jeden za drugim, inne przypominają podwójne grobowce. Cmentarzysko nie zostało całkowicie przebadane i prawdopodobnie wiele okrągłych i owalnych kamieni przykrywa nienaruszone groby wikingów.

Podobna skrzynia kamienna znajduje się w bardzo dobrym stanie na cmentarzysku w Loftsgård koło Sandager. Na tym cmentarzysku, w starszym okresie wikingów, grzebano – poza koźmi - także osoby, które wspomniany wcześniej Emil Vedel (naczelnik prowincji Bornholm w latach 1866-1871) interpretował jako niewolników, towarzyszących swemu panu lub pani do królestwa śmierci.

Inny rodzaj grobów znany jest z cmentarzyska w Lillevang (Sletten Camping). Tutaj na płaskiej, kamienistej plaży znajdowało się ok. 250 grobów z płaskimi prostokątnymi obramowaniami kamiennymi na osi północ-południe oraz północny wschód – południowy zachód. Obramowania mają ok. 2,5 długości i 1 m szerokości. W środku między grobami umieszczone są kamienie z plaży, ułożone w geometryczne wzory. Prawie sto z tych konstrukcji kamiennych zostało przebadanych w końcu XIX w. W większości z nich nie było żadnych znalezisk lub zaledwie kilka możliwych do datowania artefaktów z okresu wikingów.

Zachowanych są setki tego typu konstrukcji kamiennych, lecz na ogół są one trudne do rozpoznania.

Większość grobów wikiskich jest uboga. Jedynie niektóre groby kobiece z najstarszej części okresu wikiskiego, wydają się stosunkowo bogate. Męskie groby wyposażone w broń lub groby z pełnym wyposażeniem nie są znane na Bornholmie. Szczególnie młodszy okres wikingów jest – z powodu problemów z datowaniem – bardzo mało poznanym okresem.

Na Bornholmie znanych jest ponad 40 kamieni runicznych. Większość z nich zawiera treści chrześcijańskie, lecz co najmniej sześć ich nie posiada i prawdopodobnie można je odnieść do okresu wikingów. Z niewielkimi wyjątkami można je uznać za rodzaj kamieni pamiątkowych.

Największym i najbardziej znanym kamieniem runicznym jest Brogårdsstenen w Klemensker, jedyny spośród starszych kamieni, który został postawiony nie tylko ku pamięci wymienionego z imienia ojca lub brata, ale wymienia także matkę i siostrę (bez podania ich imienia). Treść zapisu na kamieniach mówi, że zostały wzniesione przez członków rodziny, a także podają informację o wikiskich imionach męskich jak: Alfak, Brune, Bufi, Eskir, Ketil, Svin, Svinkar, Tosta, Thurlak i Vitkar.

W samym środku Bornholmu, w lesie Almindingen, leży **Gamleborg**. W okresie wikiskim i we wczesnym średniowieczu (800-1150) był główną twierdzą Bornholmu i zamkiem królewskim. Nizina, na której się znajduje, ma powierzchnię 2,5 ha, długość 270 m w kierunku północ- południe i szerokość 110 m.

Gamleborg przypomina starsze grody o funkcji refugialnej, lecz jest młodszy niż lokalne grody mieszkalne i położony jest w samym środku wyspy. Gród umiejscowiony został na trudno dostępnej partii skalnej. Zbocza są łatwiej dostępne jedynie w kierunku południowym i północnym, gdzie wały obronne są szczególnie mocne, do 6 m wysokości.

Wykopaliska na początku 50.-tych XX. wieku wykazały, że gród prawdopodobnie został założony w okresie wikingim. Pod zamurowaną bramą południową znaleziono w warstwie popiołu fragment zapinki żółtawej z okresu wikingów.

Gród z czasu wikingów składał się z wału obronnego utworzonego z olbrzymich kamieni, ułożonych w glinie. Jego pozostałości można zobaczyć w kierunku północno-wschodnim. Wejście do grodu stanowiły bramy na północ i południe. Okolice bram wzmocnione były fosą i zewnętrznym wałem ochronnym. Zbiornik wodny, widoczny w północno-zachodniej części placu grodu dostarczał wody do grodu. Wysycha on rzadko i na dnie położono bruk kamienny ułatwiający dojście dla pobierających wodę.

Na terenie grodu, szczególnie w części północnej i wschodniej, widoczne jest, że wierzchnia warstwa ziemi została odsunięta i użyta do budowy wału. Najbliżej centralnej części grodu znajduje się kilka obniżonych, płaskich powierzchni, na których być może stały budynki.

Raport podróżniczy Wulfstana z lat 890-tych n.e. opowiada, że w tym czasie Bornholm miał własnego króla. Być może to właśnie on postawił Gamleborg jako swój centralny gród w środku wyspy. Nie można jednak całkowicie wykluczyć, że gród powstał z inicjatywy króla duńskiego.

Za panowania Haralda Sinozębego (ok. 840-986) zarządcą Bornholmu był jarl Veset **). Za panowania Kanuta IV Świętego (1080-86), Bornholmem rządził jego namiestnik, Blod Egil. Obaj z dużym prawdopodobieństwem rezydowali w Gamleborg.

Gamelborg przebudowano i ulepszono około r. 1100. Wał wokół zachodniej części płaskiej powierzchni grodu wzmocniono murem z kamieni granitowych, o 2 m grubości, 275 m długości i 6 m wysokości. Na starym wale ziemnym w części północno-zachodniej wzniesiono prawdopodobnie wieżę strażniczą. Brama południowa została zamurowana, a zamiast niej w części południowo-zachodniej postawiono nową szerszą bramę z ciosanych kamieni granitowych. Jako spoiwa użyto mielonych niebieskich bloków cementu z Limensgade. Także brama północna została wzmocniona, grubość wału podwojono, a samo wejście odpowiednio do tego przedłużono.

Większość znalezisk z grodu pochodzi z ok. 1100 r. Poza śladami pieca do wypalania wapna z okresu przebudowy, znaleziska w postaci noży żelaznych, strzemion, osełek, naczyń glinianych i pręślików świadczą o tym, że gród był miejscem stałego zamieszkania.

Krótko po modernizacji Gamleborg przestał być używany jako gród obronny. 700 m na zachód od niego wzniesiono ok. r. 1150 Lilleborg, jako substytut Gamleborga. Oba grody zostały objęte ochroną w r. 1821.

Duże skupienie grobów w rejonie Gudhjem-Melsted wskazuje na możliwość istnienia tam miejsca handlu. Piaszczysta plaża koło Melsted była idealnym miejscem do wciągnięcia na nią statków, nie dawała jednakże zabezpieczenia w czasie zimy. Niedaleko położone Kobbekdal byłoby w stanie dać dużo lepsze zabezpieczenie od wiatru i niepogody.

W ostatnich latach znalezione zostały ślady wielu domów z okresu wikingów. W suche letnie miesiące w latach 1989-92 domy z tego okresu, mające kształt łodzi wyraźnie zaznaczały się jako różnica w roślinności, szczególnie na polach jęczmienia i pszenicy. Zwłaszcza wokół Pedersker widoczne były ślady zamieszkania z okresu wikingów. Zaledwie kilka domów zostało całkowicie przebadanych w całości, jak np. koło Gudhjem Syd, Gadegård w Poulsker oraz koło Runegård w Åker. Jak do tej pory, nie znaleziono jednak na Bornholmie typowych dla pozostałych regionów Danii budynków warsztatów rzemieślniczych z młodszej epoki żelaza, a przede wszystkim z okresu wikingów, w formie półziemianek, często ze znajdującym się tam paleniskiem.

Miejsca zamieszkania wikingów znajdują się najczęściej dość blisko miejsc zamieszkania z poprzednich epok, lecz sprawiają wrażenie ubogich w znaleziska. Typowymi są czarno wypalane naczynia m. in. w kształcie kulistodennych (lub półkulistych) misek. Znaleziono także fragmenty importowanego zmineralizowanego talku. Osełki produkowano na ogół z miejscowego piaskowca, lecz znaleziono także osełki z importowanego szarego alunu.

Jeśli chodzi o monety, znajdowano często arabskie dirhemy, ale poza tym znaleziska z metalu są bardzo skromne. Skromność znalezisk można częściowo tłumaczyć tym, że wikingie strefy osiedlenia często przykryte są warstwą kulturową z wczesnego średniowiecza.

Osadnictwo przypomina z wielu względów znany wcześniej wzór, lecz – podobnie jak w młodszej epoce żelaza – istnieją przesłanki wskazujące na to, że łączna powierzchnia zamieszkania nie była duża.

Oznacza to, że wiele gospodarstw mogło być skumulowanych w małe osady, odpowiadające formacjom, gdzie najczęściej trzy gospodarstwa położone były równolegle wzdłuż siebie lub na planie trójkąta.

Zdjęcia lotnicze i wykopaliska pokazują, że w okresie wikingów budowano duże gospodarstwa. Znane były już wtedy długie domy, o długości 40-45 m i szerokości 8 m. Na zdjęciach widać także ślady słupów ogrodzenia, wokół gospodarstw i terenów uprawnych, lecz najpóźniej we wczesnym średniowieczu ogrodzenia te zastąpiono kopanymi rowami. Struktura osiedlenia oraz system rowów i ogrodzeń przypomina w znaczący sposób wiejską strukturę osiedlenia przed podziałami ziemi w XIX w., odwzorowaną na najstarszych mapach mierniczych z lat 1816-1818. Tak więc znany z historii system podziału na ziemię uprawiane i nieuprawiane oraz duża część sieci dróg pochodzi prawdopodobnie jeszcze z okresu wikingów.

Można założyć, że wiele nazw miejscowości na wyspie pochodzi z okresu wikingów, niektóre z nich mogą być jeszcze starsze. Dotychczas ustalono, że nazwy miejscowości Tejn i Tingsted mają swój początek w okresie wikingów. Także większość nazw z końcówką "by" oznaczających zbiór/grupę gospodarstw (czyli małe osady) jak np. Grødby, Risby i Tjørneby, pochodzi z okresu wikingów.

-----

*) Archeolodzy z Muzeum Bornholmu współpracują z miejscowymi archeologami-amatorami, którzy w wolnym czasie badają wiele stanowisk, także przy pomocy wykrywaczy do metalu. Współpraca ta opiera się na ściśle określonych warunkach, w tym prawnych. Samodzielne korzystanie z wykrywaczy metali jest w Danii objęte bardzo restrykcyjnymi przepisami prawnymi. Znaleźiska należą do państwa duńskiego i należy je oddać odpowiednim organom. W pewnych wypadkach wypłacane jest znalazcy wynagrodzenie. (*przyp. tłumacza*).

***) Duń: jarl, odpowiednik ang. earl, stopień w hierarchii arystokratycznej, odpowiadający najbliższej tytułowi hrabiowskiemu, odpowiednik komesa (*przyp. tłum.*).